

crkva u svijetu

godina XVI • broj 3 • split • 1981

KUD IDE OVAJ SVIJET?

Drago Šimundža

Atentat koji je zaprepastio svijet

Kad je 1914. godine, uoči prvog svjetskog rata, André Gide u svojem romanu *Vatikanski podrumi* inscenirao jedan bezrazložni zločin, nemotivirano ubojstvo, ljudi su se silno čudili. Kritika je dugo o tome raspravljala i stvorila čak novi pojam »bezrazložni čin« (acte gratuit). Taj bezrazložni čin ubrzo je nakon toga postao nova stvarnost Evrope, pretvorivši se u svojoj mnogostrukosti u prvi svjetski rat. Od tada do danas svijet se mnogo promijenio. Uza sva gorka iskustva, bezrazložni su čini postali svakodnevna stvarnost. I ljudi su na njih potpuno otupili. Ni literatura to više ne smatra izuzetnim. Štoviše, kojekakvi krimiči i drugi romančići puni su bezrazložnih čina. Ilustracije radi spomenut ćemo samo Robbe-Grilletova *Vidovnjaka*, roman u kojemu se zbiva dvostruki »bezrazložni« zločin, s predumišljajem. Međutim, noviju kritiku nije uznemirio takav izazov; ona se više zanimala za neobičnu motivaciju i anti-teksturu samoga djela, okrstivši sve to »novim romanom«.

Terorizmi i atentati danas malo koga brinu i uzbuđuju. Toliko ih je i toliko su bezrazložni da postaju banalni. Pa ipak, svijet se našao u jednom dahu, zaprepasten, kad je čuo za »bezrazložni čin« na Trgu sv. Petra. U takvo se što gotovo nije moglo povjerovati. Ali, eto, dogodio se, stvarno, »bezrazložni čin«(?).

Šteta ipak što nije živ André Gide; možda bi taj stari lisac, onako prepreden i lukav, i nehotice, u novom romanu o Vatikanu, pokupio i razmrsio sve niti i konce ovog stvarnog bezrazložnog čina, i na taj se način iskupio za onaj davno izmišljeni gest Lafcadija, otkrivajući tako svakom »bezrazložnom činu« duboke korijene i njegovu unutrašnju socio-dijaboličnu motiviranost.

Nije u pitanju samo Papa

I nije u pitanju samo Ivan Pavao II. I drugi ljudi imaju pravo na život. Pa i kad nisu baš nevini. U pitanju je jedno vrijeme, jedno doba. Zapravo, u pitanju smo mi, naša generacija i naš svijet, ili bolje naša nova civilizacija i kultura, novi svijet koji je na pomolu. Jer, nema »bezrazložnih čina«, ma što rekao Gide. I kad nije naoči motiviran, zločin ima svoje razloge, svoje korijenje i svoju odgovornost. U čovjeku! I u društvu! U duhu i mentalitetu jednoga vremena! Jedne filozofije, civilizacije i kulture! Ideologije!

Današnji terorizmi — i društvena zla — nisu nipošto stvar pojedinaca; sastavni su dio svijeta koji se rađa; imaju svoje duboko socio-psihološko i filozofsko korijenje: teror postaje mjerilom stvari. Izrasta iz najdubljih počela duha i mentaliteta kojim plovimo, iz relativizma, subjektivizma, revolucionarizma, standardizacije i hedonizma, iz temeljnog opredjeljenja jednog potpuno materijaliziranog svijeta. Nije to, dakle časoviti hir nego nazor, sredstvo i metoda, koji postaju bitnom označnicom novoga doba. U stvari, izraz je to jedne kulture koja je predimenzionirala i prevvalorizirala tehničko-materijalnu sferu, a potcijenila duhovnu; odraz je na taj način vremena koje ruši stari svijet, a gradi novi, zaboravljajući, međutim, da je vrlo opasno sa starim svijetom porušiti i »stare« temelje ljudskoga etosa, duha i humaniteta.

Borili smo se i borimo se — priznaje jedan mislilac — protiv tolikih nasilja i zloupotreba povijesti; sanjamo o boljem društvu, plemenitijem čovjeku, ljepšoj budućnosti, a očito ne vidimo što je sve potrebno da bismo doista ostvarili bolje društvo, plemenitijeg čovjeka, ljepšu budućnost; potkopavamo, na žalost, temelje na kojima bi se naš bolji svijet morao zasnivati.

Navika, govorili su stari, postaje druga narav. Da, i navike jednog vremena, navike povijesti postaju njihovom »naravi«, izvornom stvarnosti dotičnog vremena; zapravo, samim vremenom i poviješću. — Možda je nekome to glavni cilj: Neka vrijeme postane teror, a teror vrijeme. Jer, silnici su uvijek rezonirali: važno je ljude držati u strahu, terorizirati ih i zastrašiti, pa i kad nisu krivi. Možda je slučaj na Trgu sv. Petra samo simptom takvog mentaliteta, indikator ozračja u kojemu živimo.

»Ravnoteža sila«

Usprkos svemu, ja se ne mogu oteti dojmu da je čovjek etičko biće, da ga čak etos — etičnost bitno određuje. Mada je u njegovu definiciju ušla samo racionalnost, etos je, čini se, presudniji. Stoga bi o etičnosti trebalo više govoriti, s njom više računati. Na žalost, naša je povijest — odgoj, škola, kultura, civilizacija — pošla drugim putem. Odgoj se odavno s izobrazbom pretvorio u umnu izvještačenost, životno iskustvo u »životnu« vještinu, tehniku i standardizaciju. Čovjek se izgubio iz vida. Posebno njegova unutrašnja, emocionalno-etička izgrađenost. Nekada se gotovo sva briga posvećivala racionalnoj, danas tehnološkoj orijentaciji. Vrlo malo se mislilo i vrlo malo se misli na tzv. »ravnotežu sila«. Etos, huma-

na čuvstvenost, volja, karakter — jednostavno su u društvu zapostavljene. Čovjek se cijeni i cijeni, još i danas, po svojem znanju i imanji ili, u najbolju ruku, po svojoj političkoj pripadnosti i servilnosti. Plemenitost, dobrota, snaga volje i čvrstoća značaja nikada nisu previše zanimali društvo. Bitno je bilo, nekada, imati lojalna građanina, a danas pak, ponovno režimskoga čovjeka. U tome se, očito, ide naprijed, smišljenije i rafiniranije. Dakako, takav put vodi onome do čega nas je, izgleda, doveo: do kojekakvih »bezrazložnih čina«. Stoga smo, stvarno, za te čine mnogo više odgovorni nego se misli. Društvo se, naime, ne može odreći svoje odgovornosti. Ono je prije svega dužno tražiti i uspostaviti potrebnu »ravnotežu sila« u čovjeku i njegovoj konkretnoj stvarnosti: u školi, odgoju, kulturi, u pravnom i javnom životu, u društvenim kriterijima vrednovanja.

Danas se često govori o ratnoj »ravnoteži sila«, dakle o silama izvan čovjeka, u stvari o (samo)ubilačkim potencijalima čovječanstva. Kao da je već svakome jasno kako su te sile zarobile čovjeka, zagospodarile njime, i sada ga, kažu, može »spasiti« samo njihova »ravnoteža«. Koliko god je ovo smiješno i naivno, moramo priznati, kad stvari tako stoje, da se u ovome času povijesti mora i s time računati, iako nije naše da o tome ovdje raspravljamo. No ima nešto važnije i trajnije od te ratničke ravnoteže sila; to je spomenuta ravnoteža čovjeka, odnosno pravilni odgoj i izgradnja njegovih unutrašnjih moćiju i snaga: bioloških i duhovnih, egzistencijalnih i etičkih, umnih i moralnih, čuvstvenih i humanih — odgoj čovjeka u čovjeku, njegove svijesti i savjesti; ravnoteža pravilnog shvaćanja i vrednovanja stvari i stvarnosti u čovjeku i društvu, u zakonu i pravu, u svijesti i savjesti jednoga vremena, u odgoju, školi, civilizaciji i kulturi; jednom riječi, u ozračju i zraku koji se svakodnevno u ovoj širokoj mreži mass-media čuje i udiše; potrebna je ravnoteža čovjeka u uravnoteženom društvu, koje bi — kako danas stvari stoje — nužno moralo pomicati svoje kriterije i ljestvicu vrednota od materijalnoga prema duhovnome, od političkoga prema ljudskom, kulturnomu i humanomu, od partaičnosti, strasti i ideologija prema jedinstvenosti, pravdi i objektivizmu, od parola i parolaštva prema stvarnosti i istinoljubivosti...

Napredak ili nazadak?

Ovakav tijek razvoja kakav smo doživjeli u našem stoljeću pokazuje stvarno nepredvidive mogućnosti za čovjeka i društvo. Nemoguće je i bilo bi smiješno zaniijekati sve ono što nam je novo vrijeme donijelo i omogućilo. Velike su to stvari, silne blagodati. Međutim, to nije sve: ne možemo očito biti ponosni na svoje znanje i materijalne standarde, kad se sjetimo da nam je to isto znanje donijelo i još uvijek donosi nekada neslućene terore i represije, ti standardi opću zamorenost i tragični besmisao. A nisu u pitanju samo terori i besmisli, zloupotrebe i tolika nasilja, u pitanju je sve više sam čovjek kao takav, njegova svijest i osobnost, u pitanju je, zapravo, savjest čovjeka i čovječanstva. Ne stvara li se — pita se jedan pisac — već danas takva međunarodna klima koja će, unatoč postojećim humanim snagama, čov-

jeka i čovječanstvo pretvoriti u anti-humana bića, ništeći u njima svaki osjećaj za etičko, objektivno i humano, a nadahnjujući ih nekom servilnošću, ovisnošću o ideološkom, režimskom i subjektivnom, najčešće o nečemu pragmatičnom i hedonističkom?

Pri jednoj takvoj pomisli čovjek se, htio ne htio, nelagodno osjeća pred tolikim napretkom tehnike i standarda, jer su, očito, razlogom i poticajem da se tako smišljeno može manipulirati čovjekom i svijetom: da se u stvari silni napredak pretvori u stvarni nazadak, da zarobljava umjesto da razvija i oslobađa.

U svijetu dezorijentacije i propagande

Još davno je stari Horacije zapazio da čovječanstvo »srće« naprijed kroz »zabranjeni grijeh« (Gens humana ruit per vetitum nefas). Razumije se da se putovi budućnosti i danas teško krče i da su u svim pogledima »krivudavi«. Ne treba svemu zamjeravati. Međutim, nakon tolikih osvjetljenja i uočenih zabluda smiješno je počinjati »iznova«, kao da se tek danas pojavio Homo sapiens. Koliko god ovo naše doba bilo prekretnicom povijesti, ne bi smjelo trgati sve svoje veze s prošlosti, bar ne u onom bitno ljudskom, u čemu je povijest učiteljica života. Temeljne vrednote čovječanstva ne gube svoju ulogu i vrijednost ako se zbog svoje povijesnosti proglaše nevrjednima.

No dezorijentacija je važan faktor u rušenju stvarnih vrednota. Ideološke prdrasude ne traže vrijednosti nego sektaštvo. Propaganda je tu sve-moćna. Ako ne gradi, ona dezorijentira; a to je za prvi korak već dosta. Važno je stvari pomutiti, ljude dezorijentirati, stanovite vrednote omalovažiti, da bi se onda mogla mirno sipati prašina u oči. Emocionalno presjet jiv, metafizički razočaran i životno ovisan, suvremeni čovjek postaje sve više igračkom vremena, društva, opće dezorijentacije i propagande.

Kome to odgovara? Pa zna se: onome tko lovi u mutnome. I tako umjesto kritičkog raščišćavanja pojmova i zbivanja, odnosno određenih vrednota i usmjerenja, kako bi se odbacilo ono što je stvarno lažno i negativno, propaganda i dezorijentacija u današnjem svijetu stvaraju ideološke i klanske barijere, na svoj način dezorijentiraju i ruše, nadomještajući čvrsta načela i humane vrednote jeftinim parolama i pukim smicalicama, odnosno terorom i nasiljem.

Koliko god ova slika izgleda pesimistična, čini se da je u današnjem svijetu vrlo prisutna. Makar u nju do kraja ne povjerovali, suvremeni bi se humanisti — filozofi, sociolozi, politolozi, profesori, pa i današnji političari — pred njom morali zamisliti.

Kako pristupiti ovom složenom problemu?

Zapažajući, dakle, sve pozitivne i negativne elemente kompleksnog tijeka naše povijesti, osjećamo kako bi trebalo više pažnje posvetiti čovjeku. Jer, on je u stvari nosilac svih tih nemirnih tokova kao što je također i dionik svih njihovih nevolja i blagodati. Ako je čovjek društveno biće,

a jest i društveno biće, onda je društvo odgovorno za čovjeka, koliko god je s druge strane čovjek odgovoran za društvo. Vrtimo se tu u zatvorenom krugu, i ne bi trebalo o tome posebno raspravljati. Važnije bi bilo nešto konkretno poduzeti, učiniti. Ma kako ga tko shvaćao, etos je tu temeljno polazište: odgoj i izobrazba, izgradnja kompletnog čovjeka, bez obzira na povijesne ili ideološke predrasude. Kad bi se koliko toliko u praksi sprovodili programi UNESCO-a, deklaracije Ujedinjenih Naroda, načela iz Helsinkija..., prvi bi korak bio zajednički učinjen.

Problemi o kojima je riječ tako su općeniti, da bi ih trebalo doista dugoročno i zajednički rješavati, na temelju najširih socio-psiholoških zakona i zakonitosti, uz suradnju svih pozitivnih faktora i snaga u društvu. Jer, da bi čovjek bio više čovjek, nije dosta tehnički ga osposobiti, u određenom ga času prihvatiti, ili samo načelno riješiti socijalnu pravdu, podići mu standard ili mu jednostavno omogućiti udobniji život. Sve je to samo dio ljepše budućnosti. Pa to bi bar trebalo biti jasno! — Za stvarnu ljepšu budućnost još je potrebna spomenuta »ravnoteža sila« u čovjeku i društvu, u praksi i stvarnosti, u svijesti i mentalitetu jednoga vremena. U tom smislu je u našem svijetu nuždan spomenuti pomak ljestvice vrednovanja i kriterija vrednota od vanjskog formalizma prema stvarnom etičkom i ljudskom u svijesti i javnom životu.

Religiozni faktor

Kako se vidi, uopće nismo isticali religiju i religioznost kao važne nosioce etičke i duhovne afirmacije čovjeka i njegovih stvarnih vrednota u društvu. Dok se tolike snage besmisleno troše u borbi protiv religije i religioznosti, nije potrebno trošiti riječi; nije se čak uputno niti suočavati s prozirnom i jeftinom propagandom i parolaštvom. Mogli bismo samo napomenuti da predrasude i strasti ništa dobra ne obećavaju. One samo ruše i dehumaniziraju. Kad toga ne bi bilo, ne bi bilo teško zapaziti humanu vrijednost religioznog etikuma i etičnosti, u kojima se krije silni potencijal za bolje društvo, plemenitijeg čovjeka i ljepšu budućnost. Ne želimo time reći da je budući svijet potrebno graditi samo na religioznim vrednotama, iako je samo po sebi jasno da je bez tih vrednota — u stvari bez ljudskih i duhovnih principa — uzaludno očekivati željeni uspjeh. Opasno je, vrlo opasno, u to se nije teško uvjeriti — to više što je prema mnogim indikacijama zbog toga i došlo do ovakvog stanja u čovjeku i svijetu(!) — opasno je uništiti u čovjeku smisao za duhovno i religiozno.

Čovjek se, kazao je stari mudrac, teško mijenja na bolje; a najmanje će to, ako ga društvo, okolina, škola, duhovna kultura i civilizacija izazovno od toga odvraćaju. Naprotiv, potrebno mu je iz dana u dan pomagati, na sve načine, da gradeći standard ne zaboravi izgraditi sebe, svoj duh i svoju savjest! Na to bi ga najefikasnije mogla potaknuti savjest društva. Stoga bi bilo nužno da se društvo za to pobrine.

OÙ VA NOTRE MONDE?

Résumé

A l'occasion de l'attentat au Souverain Pontife l'auteur prend en considération la situation socio-éthique dans le monde d'aujourd'hui. Après y avoir constaté de tant de problèmes, de positions démoralisantes et de tendances mal orientées, il signale que de tels «actes gratuits» d'aujourd'hui — y compris la violence et le terrorisme mondial — tirent ses racines de la mentalité de notre temps, d'une orientation tout à fait matérialisée. A son avis, certes, notre civilisation et culture en naissance en sont responsables plus qu'on n'y pense. Si l'on veut y faire quelque chose, il est nécessaire, au plan général, pense l'auteur, à pousser le critérium de valorisation du matériel vers l'éthique et le spirituel, en d'autres mots, il faut réaffirmer et respecter en pratique, en éducation spécialement, «l'équilibre des forces» humaines ou mieux dire des facultés existentielles, intellectuelles, physiques et morales dans la société et à l'homme.

Il est évident que la situation socio-éthique dans le monde d'aujourd'hui est caractérisée par une dégradation morale et spirituelle. Cette dégradation est le résultat de l'orientation matérialisée de notre civilisation et culture. L'auteur souligne que les «actes gratuits», y compris la violence et le terrorisme mondial, ont leurs racines dans cette mentalité matérialisée. Il propose de pousser le critérium de valorisation du matériel vers l'éthique et le spirituel, et de réaffirmer et respecter en pratique, en éducation spécialement, «l'équilibre des forces» humaines ou mieux dire des facultés existentielles, intellectuelles, physiques et morales dans la société et à l'homme.

Il est évident que la situation socio-éthique dans le monde d'aujourd'hui est caractérisée par une dégradation morale et spirituelle. Cette dégradation est le résultat de l'orientation matérialisée de notre civilisation et culture. L'auteur souligne que les «actes gratuits», y compris la violence et le terrorisme mondial, ont leurs racines dans cette mentalité matérialisée. Il propose de pousser le critérium de valorisation du matériel vers l'éthique et le spirituel, et de réaffirmer et respecter en pratique, en éducation spécialement, «l'équilibre des forces» humaines ou mieux dire des facultés existentielles, intellectuelles, physiques et morales dans la société et à l'homme.